

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. (митрополит Лларіон). Наша літературна мова. Київ : Наша культура і наука, 2011. 356 с.
2. Огієнко І. (митрополит Лларіон). Рідна мова. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
3. Ставицька Л.О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. К. : КММ, 2015. 440 с.
4. Eckert P., McConnell-Ginet S. Language and gender. New York : Cambridge University Press, 2003. 366 p.

The article is devoted to the analysis of gender peculiarities of language material in Ivan Ohiienko's scientific reception. The linguistic views of the scholar on the formation of the gender as the grammatical category in the Ukrainian language are highlighted, the basic principles of his linguistic works are singled out in order to reflect gender asymmetries in the perception and linguistic representation of persons of male and female gender. Analysing Ivan Ohiienko's linguistic heritage, we found that, despite the fact that the concept of «gender» was introduced into scientific circulation in the 70's of the twentieth century, the scientist not only touches upon the problems of gender and language in his linguistic studies, but presents them with a thorough analysis. In terms of gender issues Ivan Ohiienko describes the formation in the language of grammatical category of gender. Gender stereotyping on the principle of separation of masculine and feminine features is also a characteristic feature of the grammatical gender in language. Thus, dominant masculine and marginal feminine traits have become determinants of words distribution by genders. Not only in the context of gender studies, but also in linguocultural and sociological studies, the comparative characterization of spelling and explaining the natural law of feminization for the Ukrainian language given by Ivan Ohiienko is of great importance. Ivan Ohiienko in his linguistic heritage also analysed the problems of the feminitives. The scientist payed particular attention to the social status of women and the reflection of it in the natural language.

The perspectives of further studies of Ivan Ohiienko's creativity in the linguocultural aspect are outlined.

Keywords: gender, gender characteristics, feminitives, gender stereotypes, gender asymmetries.

Отримано: 04.10.2019 р.

УДК 371(477)(092)

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.86-90

Світлана Никитюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЛІНГІСТИЧНІ СТУДІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті йдеться про дослідницьку діяльність Івана Огієнка на ниві лінгвістичних студій. З'ясовано важливість ідей науковця у становленні української лінгвістичної науки та подано аналіз його основного лінгвістичного доробку. Стаття сприятиме осмисленню його феномену на мовознавчому рівні.

Ключові слова: лінгвіст, історичні пам'ятки, розвиток української мови, дослідження.

У багатому й різноманітному доробку вченого найвагомніше місце посідають дослідження й розвідки з питань розвитку української мови, культури в цілому. Чому так глибоко і всебічно він зосереджувався на таких студіях?

Певним чином відповідь на це запитання дають ось ці міркування вченого: «Мова – душа кожної національності, її святості, її найцінніший скарб. У мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розפורшиться поміж дужчим народом...» [4].

Праці Огієнка мали й нині мають неабияке прикладне значення, вартість, бо служили й служать тим, кому небайдуже національне відродження нації та України.

Працями та величною постаттю Івана Огієнка цікавилися й досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Задорожній, О.М. Завальнюк, А.О. Євграфова, В.А. Качкан, Г.Й. Насмінчук, Є.І. Сохацька, М.С. Тимошик.

Мета статті – дослідити ґрунтовність, літературний талант, наукові пріоритети вченого у дослідженні української мови, з'ясувати важливість ідей науковця у становленні української лінгвістичної науки шляхом аналізу основного лінгвістичного доробку вченого-публіциста, перекладача та публіциста Івана Огієнка.

Іван Огієнко як лінгвіст та багатогранний учений має значні здобутки, власне в усіх галузях українського мовознавства: сучасної української мови (фонетика, морфологія, синтаксис), історії правопису, лексикографії, етимології, діалектології, стилістики, ономастики, славістики, палеографії тощо. Оскільки мова – головний рушій культури, Іван Огієнко твердив: якщо занепадає мова, то занепадає і народ. З рідною мовою тісно пов'язані народні перекази, звичаї і взагалі цілий традиційний уклад життя – все це міцно об'єднується рідною мовою в єдине гармонійне ціле. Учений констатував: якщо забрати рідну мову – то цілий такий нам близький та рідний уклад стане тільки простою етнографією. Ось саме через це, наголошував І. Огієнко, кожний, хто втрачає рідну мову, перестає бути органічним членом свого народу; він може цікавитися своїм народом, може навіть допомагати йому, але вірним сином своєї нації безмовна особа ніколи не буде [1].

Ще студентом Іван Огієнко почав активну публікаторську роботу. Помітними на той час були його лінгвістичні розвідки «Огляд українського язикознавства» (1907), «Українська граматична термінологія» (1908), «Двійне число в українській мові» (1909). Уже перебуваючи на посаді професора Київського університету, у 1917 році за дорученням Центральної Ради вводить там предмет «Історія української мови». На посаді міністра освіти очолює Правописну комісію й разом із академіком А.Кримським і професором Є. Тимченком готує «Проект правопису української мови», який невдовзі схвалила і затвердила Всеукраїнською академією Наук.

У 1909 році за працю «Двійне число в українській мові» Іван Огієнко удостоївся диплому першого ступеня. Після здобуття університетської освіти вчительське, не полишаючи пошукової та дослідницької праці.

Є потреба акцентувати увагу на мовознавчих працях ученого: «Українська граматики: Частина перша. Основи українського правопису» (1921), «Богослужбова мова в слов'янських церквах: Збірка рецензій на нові видання» (1931), «Навчаймо дітей української мови Проповіді» (1961), «Хвалімо Бога українською мовою!» (1962), «Грамматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961) [2].

У передмові до «Української граматики», своєрідного посібника з українознавства, Іван Огієнко пише, що основною педагогічною метою було практично допомогти дітям в опануванні української мови й підвести їх до вміння робити висновки. Автор розкриває принципи й методику укладання граматики, вважає, що він «пильнував провести ідею повільного історичного розвою нашої мови...» [4].

Великий пропагандистський заряд несуть й інші публікації Івана Огієнка. У брошурі «Навчаймо дітей своїх української мови» автор закликає берегти укра-

їнські звичаї, свою рідну мову, любити український народ («Мова – це серце народу, це жива душа його», «Родина – як домашня церква», «Без знання української мови українцем не будеш!», «Хто цурається української мови, той руйнує українську націю»). У книжечці «Хвалімо Бога українською мовою!» зібрано популярні нариски «Рідна мова – душа церкви», «Право української мови бути мовою богослужбовою», «Видатні новочасні богослови та ієрархи стоять за рідну мову в церкві», «Жива мова в українській православній церкві».

Видатний український мовознавець виявляв велику зацікавленість до історії слов'янських мов: української, старослов'янської, російської. Огієнку належать поважні праці в галузі історії старослов'янської мови.

Огієнко належить до тих учених, які вміли у доступній формі подавати історичні коментарі до різних мовних явищ. Загалом синхронний аналіз з історичними коментарями – жанр, що колись мав ознаки класичності, тепер, на жаль, поступово відходить на периферію. Його праці в багатьох випадках нагадують нам що незаслужено забуту традицію, традицію широкого залучення історичних даних. Він у низці праць дав докладний аналіз кількох пам'яток української мови, причому часто вперше в історії українського мовознавства вводив пам'ятки в науковий обіг. Серед них є й такі, які він сам знайшов. До таких праць належить «Вербська Євангелія 1560 року», у якій проведено лінгвістичний аналіз пам'ятки, висвітлено проблеми диакритичних знаків у слов'янських стародруках. У праці «Псалтир половини XVIII в. в лемківськім перекладі» автор приходить до висновку, що мова пам'ятки – це власне західноукраїнська літературна мова XVIII ст. зі значними вкрапленнями місцевих лемківських елементів; до праці додано український та церковнослов'янсько-український словники. У дослідженні «Лисеївська тріодь 1734 року. З історії української мови в XVIII віці» автор звертає увагу на наголос як свідчення українського характеру наголошування в церковній мові у XVIII ст. І. Огієнко у працях «Українська Пересопницька Євангелія, 1556» та «Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 року» вказує на пам'ятки української мови XVI ст. як наочне свідчення вживання української мови в церкві. Важливою працею в галузі історії української мови є дослідження «Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський Апостол 1560 р.» (1930), в якому дається широка характеристика українського культурного життя XVI ст. і докладний аналіз мови пам'ятки [3].

Особливо цінною працею Івана Огієнка є монографія «Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд». Праця виконана дуже сумлінно, у ній здійснено докладний історичний, лінгвістичний та палеографічний аналіз значної кількості пам'яток старослов'янської мови, кожний розділ супроводжується повного бібліографією літератури, визначається національна належність пам'яток, вказані основні риси південної (української) вимови східнослов'янських пам'яток XI ст., у монографії представлено 155 фотокопії кирилических пам'яток [1].

У своїх наукових розвідках професор Огієнко за необхідності наводить переклади з багатьох слов'янських, а також старогрецької, латинської, старослов'янської та інших мов. Учений досліджував також походження і значення окремих тематичних груп лексики, у тому числі історичний розвиток різдвяних і великодніх обрядових виразів, як коляда, щедрівка, ведрик, вертеп, Василя, паска, пасхалія тощо. Тут проявляється добра обізнаність з історичною семасіологією і лексикологією не тільки української, а й інших мов, широко використання історичних пам'яток інших слов'янських мов (польської, чеської).

Серед широких інтересів Івана Огієнка чільне місце посіли переклади українською мовою богословської літератури та боротьба за її впровадження

у практику православної церкви. Ставши у 1918 році ректором Кам'янецького державного університету, професор Огієнко створив при богословському факультеті спеціальну групу, яка займалася перекладом богослужбових книг, і на цій ниві чи не найбільший був його здобуток. Цим самим учений продовжує започатковану у XVI ст. «реформацію, що несла живу мову до церкви», і вбаचाє у перекладі важливе джерело збагачення національної мови.

Книга-есей «Українська культура», що містить у чотирьох розділах цінні відомості із української історії, філософії, археології, мистецтва, культури, літератури, освіти з давніх віків, має чинну цінність. Особливо наразі актуальні ті сторінки народознавчої праці Огієнка, де відзначається, як заборонялася на Московщині українська книжка, як спалювали україномовну продукцію, як саме русифікувалося все українське за часів Петра I та Катерини II і продовж наступних десятиліть. Тому варто зайвий раз згадати роздуми Івана Огієнка щодо рідної мови.

1. На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того – як честь своєї нації. Хто не береже чести своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації.
2. Розмовляй у родині своїй тільки рідною мовою. Це принесе тобі правдиву насолоду шляхетного почуття сповнення найбільшого обов'язку щодо свого народу.
3. Хто в родині своїй розмовляє не рідною мовою, той стоїть на дорозі до мовного винародовлення, – найбільшого непростого гріха проти свого народу.
4. Кожний, хто вважає себе свідомим членом свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови.
5. Кожний свідомий член свого народу мусить завжди допомагати всіма приступними йому способами розвитку культури своєї літературної мови.
6. Кожний свідомий член народу мусить добре розуміти й ширити головне рідномовне гасло «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис».
8. Де б ти не жив – чи в своїм ріднім краю, чи на чужині, – скрізь завжди мусиш уживати тільки однієї соборної літературної мови й вимови, тільки одного спільного правопису, тим ти покажеш, що ти свідомий син своєї об'єднаної нації.
9. Кожний громадянин мусить добре пам'ятати й дітей своїх того навчати, що наймиліша мова в цілому світі – то мова рідна [5].

Заслуга Івана Огієнка полягає і в тому, що він розкрив основні засоби здійснення національного виховання підростаючого покоління. За твердженням педагога, «мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати». Спираючись на власний досвід, Іван Огієнко доводить, що «безмовний народ – не народ». Спілкування з дітьми своєю мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. «Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу». На думку Івана Огієнка, мова – це найкращий вихователь, бо завдяки їй формуються основи духовного світу дитини, тільки вона (мова) може забезпечити повноцінне життя особистості [3].

Огієнко не втомлювався нагадувати кожному про головні свої житейські гасла: не соромтеся свого українства, любіть свою мову, спілкуйтеся нею повсюдно, невпинно вивчайте її, дотримуйтеся одного правопису, не занепастіть свої душі зрадництвом усього рідного.

Проаналізувавши основні лінгвістичні праці Івана Огієнка, можна свідчити, що він розглядав мову як одну з найбільших культурних цінностей українського народу. Серед слов'янських мов, вважав Огієнко, українська найбагатша на лексику, найвиразніша на синтактику, є однією з найзручніших та наймелодійніших мов. У ній надзвичайно багата синоніміка.

Варто зазначити, що проаналізований вище матеріал містить цінну інформацію, яка відкриє нові можливості у вивченні та практичному застосуванні лінгвістичного доробку Івана Огієнка.

Список використаних джерел:

1. Задорожній В. Іван Іванович Огієнко – мовознавець / Митрополит Іларіон (проф. І. Огієнко). Українська культура і наша церква. Ідеологія української православної церкви. Життєпис. Вінніпег, 1991. 84 с.
2. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах : у 2 ч. : навч. посіб. / за ред. А.З. Москаленка ; передм. А.Г. Погрібного. К. : Либідь, 1994. Ч. 1. 336 с.
3. Митрополит Іларіон URL: <http://ukrlife.org/main/minerva/mova.html>.
4. Тимошик М. Мова – душа нації. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) в обороні української мови / Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик. 2-е вид., випр. К. : Наша культура і наука, 2004. С. 15.
5. Українська культура / упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2001. 342 с.

The article deals with Ivan Ohienko's research activity in the field of linguistics. He was interested in the folk historiography, problems of the Ukrainian mentality, folklore researches. His merit is in the discovering of national education implementation of the new generation and its main aids. Ohienko believed that communication with children in their native language leads to being more aware, moulding of dignity, elevated moral qualities. A native language is the cornerstone of being a population as a whole nation because there is no separate nation without an independent population and there is a foundation of our history as a spirit of this population. Any language is the best educator; otherwise due to this aid the child inner world foundations are formed. Only the native language can provide a full life of some personality.

A researcher paid a special attention to familiarization children with the national customs and language.

Ohienko related folklore to the most valuable sources of national education. He stressed a great educational role of the folk calendar, a system of historically determined dates, holidays, events, traditions, rites which all the population celebrate in the certain order during a year. Educators should concentrate their efforts on the studying of the popular calendar, understanding of its educated meaning, inner potential and content, by the children. Holidays, folk and calendar traditions, Ukrainian customs indicate their high level, talent degree, a profound humanistic potential.

An exceptional part takes a translation activity of Ivan Ohienko. His Bible translation in the Ukrainian language is righteously considered to be the peak of his legacy. He translated theological literature into Ukrainian and made first steps to implement it in the Orthodox Church service. When he was a Principal of Kamianets-Podilskiy State University professor Ohienko founded a specified group made a translation of theological books. His aim was to carry on the 17th century tradition of having alive languages in the Church. Ivan Ohienko always considered a pure translation to be a significant source of the national language enriching. His linguistic researches propel comprehension of his phenomenon for all scholars.

Key words: linguist, historical monuments, the Ukrainian language growth, research.

Отримано: 26.09.2019 р.